

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 378.016:519.65 (340.12+340.15)

С. К. Бостан

доктор юридичних наук, професор
Класичний приватний університет

Л. М. Бостан

кандидат історичних наук, доцент
Запорізький національний університет

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті обґрунтовано значення міждисциплінарного підходу у процесі набуття наукових знань, надано його теоретичну характеристику як одного з основних способів формування інтегративних знань про державу й право, розкрито можливість його застосування в процесі підготовки юристів вищої кваліфікації на прикладі вивчення таких фундаментальних юридичних дисциплін, як теорія держави й права та історія держави й права.

Ключові слова: юриспруденція, міждисциплінарність, фундаментальні дисципліни, теорія держави й права, історія держави й права, дидактична модель.

I. Вступ

Проблема цілісності знання як ніколи актуальна в умовах інформаційного суспільства. Очевидно, що сьогодні й у майбутньому значних успіхів зможуть досягти тільки ті спеціалісти, котрі навчаться розуміти взаємозв'язок і системність світу й усвідомлювати кожну конкретну науку як сферу або підсистему, частину більшої системи. Серед найбільш перспективних напрямів набуття такого знання називають міждисциплінарний (інші назви: трансдисциплінарний, мульті-полідисциплінарний) підхід, про який активно йшлося ще в 80-ті рр. XX ст. У ст. 5 "Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи", прийнятій учасниками Міжнародної конференції з вищої освіти у жовтні 1998 р., зазначено, що міждисциплінарність має стати найбільш важливим напрямом в освітній політиці сучасної держави [1].

II. Постановка завдання

Перспективність цього напрямку в освітньому процесі зумовила високу зацікавленість дослідників до феномену міждисциплінарності. Це доводять розробки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, у котрих знайшли відображення як загальні (філософські, теоретичні та методологічні) аспекти міждисциплінарності (В. Буданов, В. Гон-

чаренко, О. Князева, С. Курдюшов, М. Кругляк та ін.), так і окремі її питання, що стосуються освіти. Цьому аспекту проблеми присвячені публікації Р. Миленкової [7], А. Колота [6], В. Третька [8], Л. Яковенка [9] та інші, які висвітлюють питання міждисциплінарності переважно в площині економічної науки та освіти. Виходячи із зазначеного, метою статті є розширення меж наукового пізнання проблеми міждисциплінарності в юридичній освіті через призму організаційно-дидактичних предметних зв'язків таких фундаментальних навчальних дисциплін, як теорія держави й права та історії держави й права.

III. Результати

Міждисциплінарність як методологічний принцип сучасного наукового пізнання припускає широке використання наукової інформації шляхом взаємодії диференційованих за змістом наукових дисциплін. У широкому сенсі міждисциплінарними можна вважати усі сфери пізнавальної діяльності та її результати, оскільки найважливіший компонент наукового пізнання, а саме учені, в процесі виховної, освітньої, дослідницької діяльності відтворюють знання з різних галузей науки, стаючи тим найпотенційнішим джерелом міждисциплінарності. Сьогодні міждисциплінарність є однією з найважливіших характеристик сучасного наукового пізнання, головним завданням якого є узгодження,

синтез різних елементів системної будови реальності, що вивчається.

Слід зазначити, що в контексті досліджуваної проблеми поряд з поняттям “міждисциплінарність” у літературі використовуються такі поняття, як “трансдисциплінарність” та “мульти або полідисциплінарність”. Одні автори називають їх синонімами, інші – близькими, але все ж різними за змістом, поняттями [7, с. 13]. Погоджуючись з думкою останніх, вважаємо за потрібне конкретизувати той факт, що ці поняття є відображенням різного рівня міждисциплінарної взаємодії. Мова йде про певну ієрархію такої взаємодії: “трансдисциплінарність” – метарівень, “полідисциплінарність” – середній рівень, “міждисциплінарність” – нижчий рівень.

Трансдисциплінарність характеризує такий взаємозв'язок між дисциплінами, який породжує науковий результат вже не залежний від дисципліни – елементи цієї взаємодії. Наслідком цього є поява нових якісних форм взаємозалежностей. “Полідисциплінарність” є проявом міждисциплінарності на середньому рівні, яка передбачає спільне вивчення якогось складного об'єкта різними дисциплінами без отримання нового синтезованого знання. “Міждисциплінарність” передбачає комунікацію, в процесі якої суб'єктами виробляється особливий тип структурованого знання. Саме такий рівень міждисциплінарності має бути притаманний насамперед освіті, де багатопредметність, прагнення до вузької спеціалізації призвели до поступової втрати універсальності освіти. У цьому аспекті недалекий від істини професор Л. Яковенко, коли стверджує, що вища школа стає схожою на Вавилонську вежу, будівники якої все гірше й гірше розуміють один одного й зовсім мало уявляють архітектуру вежі та мету будівництва [9, с. 29].

Ця тенденція особливо проявляється на рівні окремих спеціальностей, випускники якої переважно не в змозі показати не тільки належного рівня світоглядної, комунікативної та професійної компетентності, а й синтезованого, інтегрованого знання з навчальних дисциплін спеціальності. Вирішенням цієї проблемної ситуації має бути посилення у навчально-виховному процесі міжпредметних зв'язків, які давали б можливість тим, хто навчається, отримати таке структуроване інтегративне знання не тільки на “виході”, а й на кожному етапі навчання.

Одним з найважливіших етапів навчання у вищій школі є початковий етап, на якому мають формуватися засади “міждисциплінарності”. Це, зазвичай, перший навчальний курс, упродовж якого викладається цикл фундаментальних дисциплін. В успадкованій ще з радянських часів системі вітчизняної юридичної освіти таких навчальних дисциплін три: теорія держави й права, історія

держави й права зарубіжних країн та історія держави й права конкретної (вітчизняної) країни.

Аналіз дидактичних особливостей викладання цих дисциплін у навчальних закладах юридичного профілю свідчить про те, що у вітчизняній юридичній освіті ще триває процес побудови “Вавилонської вежі”: теоретики “розмовляють на одній мові, історики на іншій”. Причина криється у наявній на сьогодні організаційно-дидактичній моделі побудови структури й змісту історико-правових дисциплін, де кожна з них “живе своїм життям”: історія держави й права зарубіжних країн є повторенням політичних аспектів шкільного курсу всесвітньої історії з елементами права, а історія держави і права України – також політичних аспектів шкільного та вузівського курсів історії України з елементами права. Тому закономірним є результат, коли по завершенню першого курсу студент володіє переважно розрізненими, а не інтегрованими знаннями із зазначених фундаментальних дисциплін.

Вирішенням цієї проблеми, як уже зазначалося, є посилення міжпредметних зв'язків цих дисциплін та отримання в результаті комплексного фундаментального знання необхідного для оволодіння наступним, професійно зорієнтованим рівнем юридичних знань. Для цього необхідно запровадити відмінну від діючої організаційно-дидактичну модель викладання загальної теорії держави й права та історико-правових дисциплін, яка б по-іншому визначила місце, роль, структуру та зміст кожної з них у системі вищої юридичної освіти.

При побудові цієї моделі слід насамперед враховувати, що ці дисципліни не є “рівнозначними”: головною, базовою для всієї юридичної освіти є загальна теорія держави й права, а історико-правові дисципліни покликані скоріше виконувати допоміжну роль. З огляду на це роль останніх полягає не в “автономній” подачі фактологічного матеріалу з історії зарубіжних країн та України з їх державою і правом, а в такий спосіб, який був би тісно пов'язаний з теорією держави й права. Дидактичне призначення таких міжпредметних зв'язків полягає в тому, щоб більш доступний для сприйняття історичний матеріал допоміг студентам-початківцям засвоїти складний, абстрактний матеріал з теорії держави й права. Це, в свою чергу, передбачає й інше, порівняно з традиційним, структурування історико-правових дисциплін, а також їх нове змістовне наповнення, яке має базуватись на понятійно-категоріального апараті теорії держави й права та тематичному плані останньої.

Така “допомога” з боку історико-правових дисциплін необхідна вже на початку вивчення теорії держави й права, коли роз-

кривається об'єкт і предмет останньої. Якщо об'єктом наукового пізнання для обох цих наук є держава й право як системне утворення об'єктивно існуючої соціальної реальності, то їх предмети не однакові, але схожі, насамперед, у тій їх частині, що стосується закономірностей виникнення та розвитку державно-правової матерії. Отже, хоча теорія держави й права визначає та формулює загальні закономірності розвитку держави й права, вона в цьому питанні не може обійтись без історії держави й права, оскільки виявити міру прояву тих чи інших суспільних законів у розвитку цих державно-правових явищ упродовж певного періоду часу неможливо без відповідної "емпіричної" бази, яку створює історія держави й права. Тобто, для того, щоб за допомогою логічного методу узагальнити "звільненій від усіх історичних випадковостей" історичний процес в абстрактній формі та визначити відповідні закономірності, необхідно мати максимально можливу інформацію про "всесвітній історико-правовий процес, з одного боку, в його цілісності (як єдиний історичний простір) і у відносно великих просторово-часових масштабах, а з іншого – в його більш або менш автономних структурах (галузі, інститути права)" [3, с.187].

Ще більша потреба в посиленні міждисциплінарних (міжпредметних) зв'язків теорії держави й права та історії держави й права відчувається на тематичному рівні. Зокрема, зараз ми маємо ситуацію, коли студенти-першокурсники у першому семестрі повинні оволодіти знаннями з таких тем теорії держави і права: походження держави; поняття, ознаки та типологія держав; сутність держави та її функції; форма держави, її основні види; механізм держави; соціальна, демократична та правова держава тощо. Водночас, якщо керуватись тематичною структурою одного з найновіших на сьогодні підручників з "Історії держави і права зарубіжних країн" [4, с. 513–518], з цієї дисципліни вони мають оволодіти знаннями з таких тем: держава і право Стародавнього Єгипту; держава та право Стародавнього Вавилону; держава і право Хетської держави; держава і право Стародавньої Індії; держава і право Стародавнього Китаю; держава і право Міноїської держави; держава і право Афінів; держава і право Стародавнього Риму; держава і право Середньовічного Китаю; держава і право Середньовічної Індії; держава і право Середньовічної Японії тощо за окремими країнами до сьогодні. Матеріал подається, зазвичай, за схемою: суспільний лад, державний устрій, право. За цією ж схемою, але в межах певних часових проміжків, визначених періодизацією історії України, ви-

кладається і навчальний курс "Історія держави і права України" [5].

З наведеного логічно випливає питання: як студенти можуть повноцінно засвоїти право тих чи інших країн, коли відповідь на те, що таке право, вони зможуть отримати тільки наприкінці першого або ж початку другого семестрів, при вивченні перших тем другого розділу курсу теорії держави і права. Той факт, що студенти першого курсу нібито мають добре уявлення про те, що собою уявляють держава та право після шкільного курсу "Правознавство" не витримує критики, адже: а) за винятком деяких типів середніх спеціалізованих шкіл, цей шкільний курс завершується у дев'ятому класі; б) абітурієнти з нього не проходять зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО). На нашу думку, всі викладачі, які стикаються із студентами-юристами першого курсу, підтвердять той факт, що порівняно з минулими роками, коли одним із вступних іспитів на юридичних факультетах було "Правознавство" (або "Основи держави і права"), рівень необхідних початкових знань суттєво знизився. Це ще раз доводить, що їм знадобляться додаткові зусилля для розуміння (а не "зубріння", як дуже часто буває) складного абстрактного матеріалу з теорії держави і права.

Відповідна допомога в цьому, як ми вже зазначали, може (й повинна) бути саме з боку історико-правових дисциплін. Для цього, на нашу думку, необхідно переструктурування програмного матеріалу останніх з урахуванням "потреб" теорії держави й права. Здійснити це можна на основі її понятійно-категоріального апарату, виокремивши такі інтегративні проблеми для вивчення, як теорії походження держави, типологія держави, сутність держави, функції держави, форма держави, механізм держави, теорії походження права та типи праворозуміння, сутність права, функції права, форми права, система права та правова система тощо. Наявні в цій сфері серйозні проблеми підтверджує зокрема В. І. Горбань, який слушно зазначає, що "достатньо заглибитись у зміст видань істориків та теоретиків держави і права, як стає очевидно далеко від загальних вступних положень про тісний міжпредметний взаємозв'язок розбіжність у конкретному понятійному апараті. При цьому як з одного боку – теоретичного, так і з другого боку – історичного..." [2, с. 5–6]. Розглянувши на прикладі форми держави проблему взаємозв'язку двох дисциплін, автор зауважує, що він має слабо виражений характер і причина цього в міждисциплінарному ізоляціонізмі, у розмежуванні наук після їх позитивістської класифікації (XIX ст.). Важко не погодитися і з висновком дослідника про необхідність у перспективі узгодження та систематизації понять, оскільки "...хаос понять у навчальній літературі спричиняє понятійний хаос у професійній

мові студентів, а відтак – юристів і політиків” [2, с. 11].

IV. Висновки

Отже, необхідність міждисциплінарного підходу при викладанні теорії та історії держави й права є очевидною, оскільки при всіх відмінностях ці фундаментальні дисципліни мають і багато спільного: досліджують минуле й сучасне держави і права; виявляючи причини й умови зародження держави і права, головну увагу приділяють закономірностям їх розвитку, вивчають державу і право в цілому, звертаючись до досвіду окремих країн. Перенесення акценту вивчення зі статичних і вузько локальних станів держави й права на динаміку, широкомасштабні й різноманітні процеси їх руху створює сприятливі умови для висвітлення загальних рис та особливостей тих чи інших державно-правових явищ, і врешті-решт, виявлення закономірностей їх прояву в історичному вимірі та історичному просторі.

Доведено, що реалізація такого підходу в пізнанні історичних аспектів держави й права можлива за умов інтеграції, злиття, об'єднання різних наук у комплексному дослідженні відповідних об'єктів. Тобто саме “на стику” з предметами інших наук може бути виявлена дійсна сутність, призначення і роль держави й права в житті суспільства на різних історичних етапах його розвитку. Такий підхід формує науковий світогляд юристів, що корінним чином відрізняється від юридичного світогляду, який недооцінює відмінність підходів у вивченні держави й права, розглядає дійсність через призму правових понять і норм і не враховує, що самі ці норми й критерії історично зумовлені всім попереднім розвитком життя людського суспільства, знання яких дає змогу відповісти на чимало питань сучасності.

Проте при цьому слід розуміти, що для того, щоб міждисциплінарний підхід став доступним і зрозумілим викладачам і студентам, він має стати самостійним науковим напрямом зі своїм предметом, методологією. Тільки в такому контексті можлива систематизація окремих дисциплінарних знань, у результаті чого вони стануть адаптованими до їх використання як єдиного цілого у вирішенні науково-дослідницьких і навчальних проблем.

Список використаної літератури

1. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/st180.html.
2. Горбань В. І. Щодо розбіжностей у визначенні форми держави між теорією та історією держави і права / В. І. Горбань // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. “Право”. – 2012. – Вип. 18. – С. 5–12
3. Дамирли М. А. Образ всеобщей истории права как науки / М. А. Дамирли // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 179–189.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россікін та ін. – Харків: Право, 2011. – 520 с.
5. Історія держави і права України: Академічний курс: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – Київ: Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.; Київ: Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 632 с.
6. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти / А. Колот // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 5 (158). – С. 18–22.
7. Миленкова Р. В. Міждисциплінарний підхід до підготовки майбутніх юристів (на матеріалі викладання латинської мови) / Р. В. Миленкова // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2 (5). – С. 12–16.
8. Третько В. Міждисциплінарний підхід у підготовці майбутніх магістрів міжнародних відносин / В. Третько // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. праць. – 2013. – № 6. – С. 94–102.
9. Яковенко Л. І. Міждисциплінарність та необхідність її реалізації в освіті / Л. І. Яковенко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол. Л. І. Яковенко (гол. ред.). – Полтава: Скайтек, 2007. – Т.1 – С. 25–31.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014.

Бостан С. К., Бостан Л. Н. Междисциплинарный подход при изучении фундаментальных юридических дисциплин

В статье обобщается значение междисциплинарного подхода в процессе приобретения научных знаний, дана его теоретическая характеристика как одного из основных способов формирования интегративных знаний о государстве и праве, раскрыта возможность его использования в процессе подготовки юристов высшей квалификации на примере изучения таких фундаментальных юридических дисциплин, как теория государства и права и история государства и права.

Ключевые слова: юриспруденция, междисциплинарность, фундаментальные дисциплины, теория государства и права, история государства и права, дидактическая модель.

Bostan S., Bostan L. Interdisciplinary Approach when Learning Fundamental Law Disciplines

The significance of the interdisciplinary approach when gaining scientific knowledge in the field of state and law and its application in educational activities are grounded in the present article. It is emphasized that nowadays interdisciplinarity is one of the most important characteristics of modern scientific cognition aimed at forming a new, integrated outlook rather than a narrow national one in the field of jurisprudence. The authors' vision of the content of interdisciplinarity is also given in the article. In particular, not sharing the views of some scholars, who consider the terms of interdisciplinarity, transdisciplinarity and multi- or polydisciplinarity to be synonymous, the authors emphasize on the necessity to consider them as different levels of interdisciplinary interaction, namely: transdisciplinarity – as a meta-level, polydisciplinarity – as a midlevel, interdisciplinarity – as the lowest, simplest cognition level. It is determined that it is the latter level that should be applied in the educational activities, where multidisciplinary and tendency towards narrow specialization have resulted in a gradual deprivation of versatile education and its content differentiation. It is pointed out that strengthening of interdisciplinary links in the educational process, which would enable those who learn to gain such structured integrated knowledge not only “at the exit” but at every education stage, should be the way out of this problem situation. The opening stage, when first-year students learn such fundamental disciplines as Theory of State and Law and History of State and Law, is particularly important. In order to strengthen the links between these disciplines, we suggested applying an organizational and didactic pattern of teaching General Theory of State and Law as well as of historical and legal disciplines. This pattern is different from that being used now and would determine the place, role, structure and content of each historical and legal discipline in the system of higher legal education in a different way. Restructuring of curriculum material of historical and legal disciplines should be carried out with consideration of needs of Theory of State and Law as a fundamental course for the entire legal education; the topics of this course should be additionally supported by specific historical and legal materials. It is stated that the strongest links can be established when learning the following topics: theories of state origin, typology of state, nature of state, functions of state, form of state, mechanism of state, theories of law origin and types of law interpretation, essence of law, functions of law, forms of law, system of law and legal system. Such structuring, teaching and learning of curriculum material will also show the irrationality of a traditional descriptive presentation of material loaded with specific facts in History of State and Law of separate countries and will allow to switch to a comparative-legal method of material presentation. Not only will this method acquire scientific and methodical significance but also didactic as it will contribute to a more effective learning of this material by students.

Key words: *jurisprudence, interdisciplinarity, fundamental disciplines, “Theory of State and Law, and History of State and Law, didactic model.*